

BATI VERSİYONLARINDA KÖROĞLU

Köroğlu in Western Versions

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN*
Yrd. Doç. Dr. Hatice İÇEL**

ÖZ

Bugün Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar tüm Türk dünyasında ve komşu halklar arasında tanınan Köroğlu ile ilgili çok farklı anlatımlarla karşılaşmaktayız. Bu anlatımlarda Köroğlu'nun hayatı, kişiliği, ailesi, vb. gibi hususlarla ilgili olarak farklı bilgiler yer almaktadır. Tarihi kaynaklarda ise Köroğlu ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bunun nedeni Köroğlu'nun gerçek bir kişilik değil, bir anlatı kahramanı olmasında aranmalıdır. Köroğlu'nun tarihi bir kişilik olduğu görüşü, anlatıda yer alan bilgilerin araştırmacılar tarafından tarihsel bakımdan doğru olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Araştırmacıların büyük bir çoğunluğu her anlatımın coğrafya bağlamında değişiklik gösterebileceği ve oraya adapte olabileceğini göz ardı etmişlerdir. Bu nedenle her anlatıda yer alan bilgiler tarihsel gerçeklik olarak kabul edilmiştir. Bu makalede çeşitli kaynaklarda yer alan anlatı kahramanı Köroğlu ile bilgiler değerlendirilmiştir. Destan çok geniş bir coğrafyada anlatıldığı için, makalede tüm anlatımlara yer verilmemiştir. Bu bağlamda sadece batı versiyonları incelenmiş ve bu anlatımlardan hareketle, destan kahramanı Köroğlu'nun kimliği hakkında bir sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Köroğlu, Köroğlu Destanı, destan kahramanı, batı versiyonları, doğu versiyonları.

ABSTRACT

Today, the entire Turkish world from the Adriatic and the Great Wall of China between neighboring peoples with recognized are encountering a very different narration. These narratives are different information of Köroğlu's life, personality, family, etc. There is insufficient information about Köroğlu in historical sources. The reason for this, Köroğlu is not real person, being the hero of a narrative must be sought. It is opinion about a historical person of Köroğlu due to the information in the narrative as historically accurate by the researchers. The vast majority of researchers have ignored each narrative can changes context of geography and there might be adapted. For this reason the informations each narrative has been accepted the historical information. This article evaluated Köroğlu hero of the narrative information in a variety of sources. Epic for a very wide geographic area described in the article do not include all the narratives. In this context, only the western versions of the investigated and these narratives movement, reached a conclusion about the identity of the Köroğlu hero of epic.

Key Words

Köroğlu, The Epic of Köroğlu, hero of the epic, western versions, eastern versions.

Giriş

Köroğlu destanı / halk hikâyesi üzerinde çalışanların bildikleri gibi Köroğlu anlatımlarının doğu ve batı olmak üzere iki versiyonu vardır. Doğu versiyonlarına (Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Doğu Türkistan, vb.) anlatımları girmektedir. Anadolu, Azerbaycan, Balkan, vb. anlatımlar ise batı versiyonlarını oluşturmaktadır. Konumuz batı versiyonlarıyla ilgili olduğu için, makalede doğu versiyonları üzerinde durulmayacaktır.

Köroğlu ile ilgili olarak yüzlerce çalışma yapılmıştır. Bu araştırmalarda Köroğlu ve ailesi çeşitli yönleriyle değerlendirilmiştir. Bizim de amacımız anlatı kahramanı olan Köroğlu'nu ve onun bazı özelliklerini incelemektir. Köroğlu anlatımlarında meddahların, âşıkların veya halk hikâyesi anlatıcılarının gönüllerindeki Köroğlu tipi yer almaktadır. Destan kahramanı Köroğlu'nun bir prototipinin olması ve bunun da gerçekten yaşayan bir şahıs olması bugünkü bilgilerimiz doğrultusunda muhtemel

* Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Öğretim Üyesi, abalptekin@yahoo.com

** Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, hichel@nigde.edu.tr

görülmektedir. Nitekim Ziya Gökalp, Gazneli Mahmut'un Köroğlu'nun prototipi olabileceği görüşündedir (Ekici 2004: 65). İlhan Başgöz (1986: 176) ve Faruk Sümer'e göre Köroğlu bir Celalî reisidir (1997: 192). Ancak bu prototip gerçekten yaşayan bir şahıs da olsa, artık destan mantığı kendi kahramanını yaratmış ve kahraman prototipinden çok farklılaşmıştır. Kahramanda ve kahramanın başından geçen olaylardaki değişikliği, destanların yapısal özelliğiyle açıklayabiliriz: Destanlar çekirdek, oluş ve tespit adlı üç aşamadan geçerek oluşurlar. Çekirdek aşamasındaki ana olay ve ana kahramana, asırlar geçtikçe başka olaylar ve kahramanların özellikleri de eklenir (oluş aşaması). Böylece destan asırlar boyunca sözel bellekte dilden dile aktarılırken, hem kahraman hem de kahramanın başından geçen olaylar farklılıklar kazanır. Destan mantığı içerisinde Köroğlu anlatmalarına da asırlar geçtikçe yeni halkalar eklenmiştir. Yeni halkalar kazanmada üzerinde -yaşanan olaylar itibariyle- coğrafyanın da etkisi vardır. Bu bağlamda metnin anlatıldığı coğrafyada gerçekleşen olaylar da anlatıya girerek, farklılaşmaya neden olur (İçel 2010: 21).

Esasen bir anlatı kahramanının gerçekten yaşamış bir şahıs olarak düşünülmesinde "...sözel belleğin anlatı dünyasından tarihsel bir kişilik çıkarmaya yönelik yaklaşımlar..." (Oğuz 2010: 6) başlıca etkidir. Oğuz'un sözünü ettiği bu yaklaşımlarından birisi, uzun yıllar boyunca Türk halkbilimi araştırmalarında kullanılan Tarihi-Coğrafi Fin kuramıdır. Anlatı bağlamında her metnin bir ilk formunun (ur-form) olduğu görüşüne dayanan kuramın çalışmaları, bir anlatının ilk ve en sağlam varyantını bulmaya yönelik olmuştur. Bundaki amaç anlatının doğduğu yeri tespit edebil-

mektir (Çobanoğlu 2005: 122). Ancak bu okulun temsilcileri anlatının anlatıldığı mekânlara uyum sağlayabileceğini göz ardı etmişlerdir. Nitekim bu okulun takipçilerinden olan ancak bazı noktalarda kuramı eleştiren Carl W. Von Sydow, anlatının gittiği mekânlara uyum sağlayarak yerleştiğini savunmaktadır (Oğuz 2010: 8). Buna bağlı olarak anlatıcının hikâyesini yaşadığı mekâna uydurduğunu, anlatıdaki olayların ve yer adlarının coğrafya bağlamında değiştiğini söyleyebiliriz. Ayrıca belirtilmesi gereken başka bir husus da kurmaca bir dünyanın eseri olan anlatının tarihsel gerçeklikleri yansıtamayacağıdır.

Bu bilgiler ışığında tüm Türk dünyasında anlatılan ve birçok varyantı bulunan bir destanın kahramanının, farklı özelliklerle karşımıza çıkması son derece doğaldır. Bu anlatılar kapsamında Köroğlu hakkındaki bilgileri şöyle sınıflandırmak mümkündür:

1. Köroğlu'nun Soyu

Batı versiyonları üzerinde ilk derlemeyi yapan A. Chodzko'ya göre Köroğlu, Teke boyundandır ve asıl adı Ruşen'dir. Babası ise Türkistan padişahı Mirza Sarrafın atlarını güden bir çobandır. (Boratav 1984: 136).

Elâzığ rivayetinde ise Köroğlu'nun soyu hakkında şu bilgi verilmektedir:

"Köroğlu'nun babası Türkmen aşiretlerindenmiş. Bolu Beyi'nin yanında dururmuş" (Boratav 1984: 41).

Yine Elâzığ'da yapılan başka bir derlemede de onun Türkmen olduğundan söz edilmektedir:

"Köroğlu aslen Türkmen'dir. Babası bir katil meselesinden dolayı Bolu Beyi'nin yanına gelmiş. Kör olmasına sebep olan hadiseden sonra ihtiyar ata iki sene baktırmış, oğlunun arkasını sıvamış, hayır dua etmiş. Köroğlu da Bolu civarındaki Köroğlu Dağı'na çıkmış, ora-

da kendisine kale yapmış, elan bunun harabeleri varmış; bu kalenin çamurunu, kirecini, sıvasını kendisi yaptığı için taşlarda ve sıvada elinin ayağının izleri hâlâ duruyormuş.” (Boratav 1984: 42).

2. Köroğlu'nun Babası

Köroğlu'nun babası *Uruşan* (Rövşen, Ruşen) *Baba*; *Yusuf*, *Deli Yusuf* veya *Ali*'dir. *Üruşan Baba* veya *Deli Yusuf* pek çok varyantta *Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı Kolu*'nda görülmekte ve kısa bir süre sonra da ölmektedir. Bu sebepten Köroğlu'nun babası hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz.

Osmaniye ilinin Kadirli ilçesinin Bekerece Köyü'nden olan Yusuf Sıra'ya göre Köroğlu'nun babası Baytar Ahmet'tir (Hekimoğlu 1996: 4).

Chodzko'ya göre Köroğlu (Ruşen)'nin babası Mirza Sarraf'tır (Boratav 1984: 21).

Yine anlatıcılara göre Koca Yusuf, Çamlıbel, Tercan, Erzincan ve Bolu gibi yerleri gezip dolaşmıştır.

Bazı kaynaklarda Köroğlu'nun babasının adı Ubeyd'dir. Baron Von Haksthausen'in tespit ettiği rivayete göre ise “*Köroğlu'nun babasının ismi Ubeyd'dir. Bu adam İran Padişahı'nın at çobanı imiş.*” (Boratav 1984: 44).

Köroğlu'nun babasının mezarının yeri de yine anlatmalara bağlı olarak farklılık göstermektedir. Köroğlu Destanı'nın Maraş rivayetinde ölen Koca Yusuf Çamlıbel'de bir tepeye (Arsunar 1963: 71), Azerbaycan anlatmasında ise Goşabulag [*“Ali kişi vesiyetini eleyib ömrünü öz oğluna başısladı. Koroglu atasını Goşabulagın yanına defn eleyib, o günden Çenlibel'de yurd-yuva saldı.”*] (Tehmasib 1975: 16) adlı semte gömülmüştür. Koca Yusuf veya Ali Kişi'nin mezarının Maraş'ta ya da Azerbaycan'da gösterilmesi, anlatıcıların hikâyelerini yaşadıkları coğrafyaya uyarlamalarının dan kaynaklanmaktadır.

3. Köroğlu'nun Annesi

Destanın doğu versiyonlarında anneye ilgili bilgiler olmasına rağmen, batı versiyonlarında bu konuda hiçbir bilgi yoktur. Bunun sebebini, destanın doğudan batıya geçişi sırasında -İslamiyet'in de etkisiyle- destan anlatıcısının anneyi gizleme çabasında aramak gerekir.

4. Köroğlu'nun Adı

Anlatmalarda Köroğlu'nun adı hususunda da farklı bilgiler yer almaktadır. Köroğlu'nun esas adı Ali veya Deli Ali (Kahramanmaraş anlatması) (Arsunar 1963: 16); Ali veya İrişvan Ali (Gaziantep anlatması) (Bayaz 1981: 16, 196); Ruşen (Güney Azerbaycan anlatması) (Kafkasyalı 2002: 412); Rövşen (Kuzey Azerbaycan anlatması) (Tehmasib 1975: 7); Ruşen Ali (Çukurova anlatması) (Korkmaz 2003: 270); Uruşen Ali (Kadirli anlatması) (Hekimoğlu 1996: 4); Ali Ruşen / Ruşen Ali (Kaftancıoğlu 1979: VIII)'dir.

Anlatılarda Ruşen (Rövşen, İrişvan) Ali'nin 15-18 yaşları arasında kahramanlık göstermesi, Orta Asya kökenli diğer Türk destanlarında da görülen bir özelliktir. Nitekim başta *Dede Korkut Hikâyeleri*'nin kahramanları olmak üzere, Oğuz yiğitlerinin kahramanlık göstermesi, orduya katılma zamanı ve ad alması sözü edilen yaşlardadır. Kahramanımız 15 yaşından sonra Ruşen, Rövşen, Ali, Ruşen Ali adları yerine, “körün oğlu” anlamında olan “Köroğlu” adını almıştır. Bu ad değişikliği onun çocukluktan çıkarak, maceralarla dolu bir hayata atılmasındaki ilk basamağı teşkil etmektedir.

5. Köroğlu'nun Evliliği

Köroğlu batı versiyonlarında bazen tek eşli, bazen de çok eşli olarak karşımıza çıkmaktadır. Köroğlu'nun evliliğiyle ilgili olarak anlatmalarda tespit ettiğimiz hususlar aşağıda verilmiştir:

“[Koroğlu], *Çamlıbel'e varınca, Ni-gar Hanım'ın müsaadesiyle Perizat'ı da alıyor.*” (Boratav 1984: 25).

Koroğlu, Elazığ'da yapılan derleme-de bahçesinde gördüğü Türkmen kızına âşık olarak, onunla evlenir (Boratav 1984: 43).

Koroğlu, Nigâr Hanım'ın dışında Hasan Bey'in annesi Hasna (Hüsne) Bala ile de evlenmiştir. (Boratav 1984: 47).

Kahramanmaraş anlatmasında ise Koroğlu'nun iki eşi vardır: Benli Döne ve Hüsne Bala (Özturan 2009: 275).

6. Koroğlu'nun Çocukları

Anlatmalarda Koroğlu genellikle tek çocuk sahibidir ve çocuğunun adı Hasan'dır. Koroğlu'nun Hasan'dan başka bir de evlatlığı vardır. Ayvaz, batı versiyonlarında Koroğlu tarafından evlat edinilmiştir.

İstanbul rivayetinde Koroğlu'nun Nigâr ile evliliğinden bir çocuğu olmuştur. Bu çocuğun adı Hasan Bey'dir (Boratav 1984: 32).

Anlatmaların büyük bir kısmında bir yaşlının bedduası sonucunda Koroğlu'nun “zürriyetsiz” kaldığından söz edilir (Boratav 1984: 33). Yine Koroğlu ile Kızıroğlu'nun vuruşmaları sırasında Koroğlu'nun “*Evladım yok, delilerim başsız kalacak*” (Boratav 1984: 39) demesi de onun çocuksuzluğuyla ilgili bir bilgidir.

7. Koroğlu Nerelidir?

Koroğlu'na çeşitli yerler ev sahipliği yapmak istemektedirler. Bolu ilinin Dörtdivan ilçesinin Sayık Köyü, Koroğlu'nun memleketi olarak gösterilmektedir. Bazı kaynaklarda ise onun Karşlı olduğundan söz edilmektedir. Bu coğrafyada Koroğlu, keleşleri ve atıyla ilgili çeşitli efsaneler yaşamaktadır. Bunların dışında da onlarca yerleşim merkezi Koroğlu'nu kendi hemşehrileri olarak göstermek

istemektedir. Koroğlu'na farklı yerlerin sahiplenmesinin ana sebebi, anlatıcının hikâyesini -coğrafi bilgisi bağlamında- yaşadığı mekâna uyarlaması ve bunun da gerçek olarak kabul edilmesidir.

Koroğlu'nun memleketi olarak gösterilen yerleşim birimleri aşağıda verilmiştir:

7.1. Koroğlu Osmanlı Toprağından mıdır?

Bazı Azerbaycan anlatmalarına göre Koroğlu Osmanlı toprağındandır: “*Koroğlu aslen Osmanlı toprağındandır. İran'ı, Turan'ı dolaşmış, talan etmiş, nereye giderse orda kale yapmış bir kahramandır. Babasının ismi Yusuf, kendisinininki Ruşen'dir. Babasının efendisi ise Hasan Paşa'dır.*” (Boratav 1984: 34).

7.2. Koroğlu Bingöllü müdür?

Koroğlu'nun Bingöl ile ilişkisi hem Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, hem de Anadolu anlatmalarında görülmektedir. Anlatmaların çoğuna göre Koroğlu abıhayat olarak bilinen üç köpüğü, Bingöl Dağları'ndan çıkan bir kaynaktan içmiştir. Bunun sonucunda şairlik, kahramanlık ve ölümsüzlük gibi vasıflara sahip olmuştur (Alptekin 1986: 14-17).

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde de onun Bingöl'le olan ilişkisiyle ilgili bir efsane yer almaktadır. Seyahatname'deki metinde Koroğlu'nun adı geçmemesine rağmen, efsanenin bazı varyantları onun adına bağlı olarak da anlatılmaktadır (Sakaoğlu 2003: 94).

“*Bir avcı avladığı bir kuşu bu gölde yıkar. Kuş gölün suyuyla yıkanınca canlanır ve uçup gider. Avcı bunun abıhayat olduğunu anlar ve bunun üzerine sudan içmek ister. Tam suyu içeceği sırada göl bin parçaya bölünür. Hangisi abıhayat gölüdür bilinmez.*” (Alptekin 2005: 70).

Evliya Çelebi'den günümüz Türkçesine aktararak aldığımız efsanenin, halk arasında anlatılan bazı varyantla-

rında kahraman Koroğlu değildir. Ancak bazı varyantlarda ise -sözel bellek bağlamında- anlatıcılar, olayın kahramanı pozisyonuna Koroğlu'nu oturtmuştur. Behçet Mahir anlatmasına göre Koroğlu, abihayati Aras Nehri'nin çıktığı Bingöl Dağları'nda içmiştir.

Kadirli'de yapılan derlemede de Koroğlu'nun abihayati içtiğinden söz edilmektedir. Ancak bu suyun bulunduğu mekân belirtilmemiştir.

"Oğlum! sabaha bir saat kala, şu çamın dibinden bir su çıkar, dedi. Atın ve sen dokunmadan beni uyandırırsanız, önce ben varıp elimi, yüzümü yıkarsam, Allah tarafından benim gözüm iyi olacak, dedi. Gözüm açılır, buna "Ab-ı Hayat" suyu derler, dedi. Amma atın içip sen de elini yüzünü yıkarsan, atına kıyamete kadar ölüm olmaz." (Hekimoğlu 1996: 8).

7.3. Koroğlu Bolulu mudur?

Boluluların iddiasına göre Koroğlu Dörtdivan ilçesinin Sayık Köyü'ndendir. Yine sözlü kültür aktarıcılarına göre, Koroğlu'nun yaşadığı ev de bu köyün sınırları içerisinde.

Ayrıca, bazı metinlerde Koroğlu'nun Bolu'da yaşadığı, babasının Bolu Beyi'nin yanında at bakıcısı olduğu ve gözlerine mil çekildikten sonra burayı terk ederek, Erzincan-Bingöl taraflarına gittiği kayıtlıdır.

Elbette bunların dışında görüşler de vardır: Yusuf Sıra Anlatması'na göre ise Koroğlu'nun Bolu ve Bolu Beyi ile hiçbir ilişkisi yoktur. Hikâyede adı geçen bey Bolu Beyi değil, Dolu Beyi'dir. Koroğlu anlatıcısı Yusuf Sıra, beye Dolu Beyi denilmesinin sebebini; "...çok dolgun, hızlı ve cesur bir adam olduğu için bu adam da 'yürek dolu' diye 'Dolu Beyi oldu" (Hekimoğlu 1996: 4) şeklinde açıklamıştır.

7.4. Koroğlu Karslı mıdır?

Âşık Mevlüt İhsani'ye göre Koroğ-

lu, Sarıkamış'ın Koroğlu Köyü'ndendir. Burada adına yapılan kale sapaşağlam ayaktadır. Kalenin dibinde Koroğlu ve iki keleşinin mezarı bulunmaktadır (Altun 2007: 262).

Benzer bir bilgiyi Âşık Şevki Halıcı da vermektedir:

"Bizim Sargamış'da Koroğlu köyü var ki Koroğlu aslen orda Hor Yahudularına harba geldiği zaman gışı tutulup orda gış gışlamış. O dağın bir tarafında atına, kendilerine bir siper yapıf. O Yahuduları gırcıya gadar orda behlemişler." (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 846).

Hikmet Tanyu da aynı bölgeden bahseder:

"Pardiz nahiyesinde Parul dağında at üzerinde bir adam, elinde bir çanak olduğu hâlde taş kesilmiştir, diye bir inanç mevcuttur.

Gene burada Çolpan adlı bir kayalıkta Koroğlu'nun mağarası ve kır atına su verdiği yalak uğurlu bir yer gözüyle görülür." (Tanyu 1987: 136-137).

Âşık Şevki Halıcı'ya göre Koroğlu'nun keleşlerinden Kızıroğlu ve Benli Ahmet de Kars'tandır.

"Gene bizim Gars'da Kızıroğlu köyü var. Kızıroğlu Mustafa Bey asıl oriya yerleşmiş. Gars'ın Benli Ahmet köyü var. Gene Benli Ahmet de oriya yerleşmiş. Benli Ahmet de Koroğlu'nun keleşidir. O da orda olmuş. Yani Benli Ahmed'i o şenlendirmiş" (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 846).

Ahmet Ali Arslan (Kars doğumlu, 65 yaşında, yüksek okul mezunu)'dan öğrendiğimize göre, Kağızman-Kars yolu üzerinde 15. kilometrede -Kötek beldesinden sonra Çilehane yokuşuna varmadan yer alan sarp vadi geçilince uçurumun tepesinde bir kale bulunmaktadır. Kalenin adı Koroğlu Kalesi'dir. Ayrıca Kağızman'dan Tuzluca'ya giderken, sağda boynuz gibi bir dağ vardır.

Kağızman'a yaklaşık 25 kilometre uzaklıkta bulunan bu dağın adı da Köroğlu Dağı'dır.

7.5. Köroğlu Vanlı mıdır?

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki anlatılara göre Köroğlu, Doğu Anadolu Bölgesi'ndendir. Çamlıbel'i daha sonra yurt edinmiştir. Anlatımlara göre o, Van ilinin Muradiye ilçesindedir. Ardahanlı Aşık Şevki Halıcı, bu konu hakkında şunları söylemektedir:

"Köroğlu'nun aslını size hikâye etmek istiyirem ki, Köroğlu'nun aslı Van'ın Muradiye gazasından oluf Deli Yusuf isminde bir at baytarının oğluymuş. Yani atdan çoh iyi annarımış. Deli Yusuf değerli bir adammış. Muhitte tanınmış. Ama merdane mi merdane. Hiç kimse onun önüne bir şey yapamazmış. Ne yazık ki fakirlik, yohsulluh. Zamanenin şeyi." (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 819).

Pertev Naili Boratav da bir derlemede Köroğlu'nun memleketi olarak, Van ilinin Muradiye ilçesini göstermektedir:

"Haberî nerden verek? Ahmet Baytar'dan... Ahmet Baytar ağılyya ağılyya memleketi olan Muradiye şehrine geldi. O vakit bunun oğlu Hürüşan adındaki, sonradan Köroğlu takınan, on yaşlarında idi. Babası gurbete giderken daha doğmamış, ana rahminde imiş..." (Boratav 2002: 180).

7.6. Köroğlu Erzincanlı mıdır?

Behçet Mahir anlatmasında Köroğlu'nun cılız tayları bulduğu yer, Erzincan'ın Tercan ilçesidir (Kaplan-Akalın-Balı 1973: 2). *Köroğlu'nun Tokat Seferi* adlı koldaki olaylar da büyük ölçüde Erzincan'da geçmektedir.

Erzincan coğrafyasında Köroğlu ile ilgili yer adlarına da rastlanmaktadır: *Köroğlu Mağarası*, *Köroğlu Köprüsü*, *Köroğlu Kalesi*, vb.

Bazı araştırmacılar bu hususta

daha emin ifadeler kullanmakta ve Köroğlu'nu Erzincanlı yapmaktadırlar. *Köroğlu Kol Destanları* (Ankara 1979) adlı bir kitap hazırlayan Ümit Kaftancıoğlu, Köroğlu'nu Erzincan coğrafyasına yerleştirmiştir:

"Benim araştırmalarım göre Köroğlu Erzincanlıdır. Kaynak kişiler 'Erzincan o sıralarda Sivas'a bağlıydı. Sivas Paşası'nın hükmü geçerdî Erzincan'da' dediler. 'Refahiye'nin yakınlarında Akça Köy'de doğdu dediler. Bugün adı geçen köy Kemah ilçesine bağlıdır." (Kaftancıoğlu 1979: VIII).

Ümit Kaftancıoğlu'nun sözünü ettiği yerden, 1919 Salur doğumlu olan Niyazi Kaymar da söz eder. Sevgi Koçak tarafından 1992 yılında yapılan derlemede ise şu tespitler yer almaktadır:

"Köroğlu'nun babası Yusuf Ağa'dır. Yusuf Ağa Refahiye'nin Akça köyünde oldukça zengin bir ağaymış. Bir zamanlar köyünde kutluk olmuş. Yusuf Ağa elindekini fukaraya yedirmiş, içürmüş. Kendisi de fakir düşmüş" (Koçak 1996: 28).

Hikmet Tanyu'nun, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar* (Ankara 1987), adlı eserinde de Köroğlu'nun atının ayak izlerinden söz edilmektedir:

"Refahiye'de Altköy'de sarp ve dik kayalar arasında Köroğlu deresinin bir tarafında bulunan bir mağarada, Köroğlu'nun Kırat'ının izleri görülür. Bu taş hatıralar, ziyaret edilir ve burası kutsal kabul edilir." (Tanyu 1987: 135).

Pertev Naili Boratav tarafından derlenen bir anlatmada Köroğlu, bazen Bolu Çamlıbel'inde, bazen Tokat Çamlıbel'inde oturmakta, bazen de Karaman ve Konya'ya gitmektedir (Boratav 1984: 42).

7.7. Köroğlu Çukurovalı mıdır?

Köroğlu, zaman zaman da Çukurova'yı gezmiş gibi gösterilmiş ve bölgede onunla ilgili efsaneler oluşmuş-

tur. Bunun güzel bir örneği eski öğren-cimiz Suna Gökfidan'ın yaptığı derleme-dir:

“Adana'nın Osmaniye ilçesinin (şimdi Osmaniye ilinin) tren istasyonun-dan Adana'ya doğru eski Adana yolu gi-der. Bu yol üzerinde Viranşehir denilen bir yer vardır.

Yıllar önce burada bir şehir kuru-luymuş. Şehrin nasıl kaybolduğu bilin-memektedir. Yalnız kalıntılardan bir şehir olduğu anlaşılmalıdır.

Bir zamanlar Köroğlu, babası ile buradan at üzerinde geçerler. Bu sırada babası Köroğlu'na:

“Oğlum nereye geldik?” der.

Köroğlu da babasına bulunduğu yeri tarif eder. Bunun üzerine babası kafasını eğerek gitmeye başlar. Köroğlu, babasına başını neden eğdiğini sorar. Babası:

“Ağaç dallarına başım değmesin diye eğiyorum” der.

Bunun üzerine Köroğlu:

“Eski çamlar bardak oldu, ağaç mı kaldı?” der.

Köroğlu'nun babası da:

“Desene ki koca şehir viran oldu”

Bunun üzerine o yöreye Viranşehir denilir. Günümüzde o şehirden kalıntı-lara (bahçe duvarı, cere [testi] kırıkları, vb.) rastlanmaktadır.” (Gökfidan 1991: 52).

Çukurovalı hikâye anlatıcısı Mehmet Demirci (Köroğlu)'ye göre de Kö-roğlu Çukurovalı'dır. Olayların başlan-gıç sebebi olan tayların arandığı yer Mısır'dır. Köroğlu'nun atının ayak izine ise İskenderun kıyısında rastlanmıştır. Ayak izi takip edilince Dört Yol, Osma-niye ve Düziçi'nden geçilerek Karkın Köyü'ne gelinmektedir (Korkmaz 2003: 270).

Görüleceği üzere anlatıcılar Köroğlu'nun memleketi olarak birbi-

rinden farklı yerleri göstermiştir. Bu metinleri anlatan kaynak şahısların bü-yük çoğunluğu okur-yazar bile olmayan, usta-çırak ilişkisiyle gelenekten yetiş-miş âşıklar/meddahlar/hikâyecilerdir. Örneklerde görüldüğü gibi her anlatıcı kendisine Köroğlu ile ilgili bir coğraf-ya çizmekte, ana motifleri bozmadan önce metni kafasında kurmakta ve daha sonra da anlatmaktadır. Aslında bu doğal karşılanması gereken bir du-rumdur. Gelenekte yetişen anlatıcının en iyi bildiği yerler, yaşadığı coğrafya içerisinde kalan veya o coğrafyaya kom-şu mekânlardır. Bu bağlamda anlatıcı, anlatmasını yaşadığı coğrafyaya uyar-lamıştır. Bu nedenle Köroğlu, anlatma-ların bazısında Bolulu iken; bazısında Çukurovalı veya Karşlı olmuştur.

7.8. Köroğlu Azerbaycan veya İranlı mıdır?

Bazı anlatıcılara göre Köroğlu'nun memleketi Horasan'a 40 kilometre uzaklıktadır. Behçet Mahir *Kirmanşah Hikâyesi*'ni anlatırken, Horasan ya-kınlarındaki Köroğlu Kaleleri'nden söz eder:

“Efendim rivayete göre Horasan'dan kırk kilometre ayrılmışlar. Bunlar ayrıl-dıktan sonra, bunların yolu çoh insaf-sız Köroğlu kaleleri denilen bir araziye düşmüş. Bir insafsız muntıkaya düşmüş. Efendim bunlar haramiler tarafından sarılmışlar. Kirman bunnarınan o gader harb etmiş ki, iki gardaşını tutmuş gö-türmüşler; Kirman da on dört yerinden yaralanmış. Kirman öldü diye bir dere-nin dibine atmışlar. Bu iki gardaşı alıp götürmüşler. Bunlar gitsinler ben size haberi kimden verim?” (Alptekin 1999: 286).

Ahmet Ali Arslan'ın verdiği bilgi-ye göre Azerbaycan'ın Şeki şehrinde kuzeye, Dağıstan'a giden yol üzerinde bulunan vadinin solundaki kaleye yöre

halkı “Köroğlu”; şairler ve edipler ise “Gelersen Görersen” Kalesi demektedirler.

Azerbaycan Türkleri arasında Köroğlu ve atıyla ilgili olarak anlatılan efsaneler (*Köroğlu Bulağı, Köroğlu Kalesi, O Kür, Men kür, Min-ge-çiver ve Kür, vb.*) ise onun Azerbaycan coğrafyasında yaşadığı düşüncesini uyandırmaktadır (Alptekin 1991: 9-12).

Türkiye’de olduğu gibi Azerbaycan’daki anlatıcılar da Köroğlu’nu hemşehrileri olarak göstermek istemektedirler. Onların ifadesine göre Köroğlu Hoylu’dur, Horosanlı’dır, Dağıstanlı’dır. Ancak bizce bu bilgiler de Tarihî-Coğrafi Fin yöntemiyle hazırlanan eserlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sebepten Köroğlu’nu Azerbaycanlı olarak kabul etmek de mümkün değildir.

8. Köroğlu’nun Diğer Bazı Özellikleri

8.1. Fizik ve Karakter Yapısı

Köroğlu hem fizik, hem de karakter bakımından olağanüstü özellikler sergilemektedir. Bu olağanüstülük destan türünün yapısıyla ilgilidir. Aynı durum diğer Türk destan kahramanları -Oğuz Kağan, Alper Tunga, Manas, Salur Kazan, Bamsı Beyrek, vb.- için de geçerlidir. Destan kahramanları olağanüstü bir vücuda, yenilmez bir güce ve aşırı bir iştaha sahiptirler. Bunun yanı sıra onların öfkeleri, sevgileri hatta uyumaları bile normal insanlardan farklıdır. Zaten bu sebeple mensubu oldukları cemiyet içinden sıyrılarak, toplumlarının sözcüleri ve onlar adına savaşan kahramanları olmuşlardır. Bu yüzden Köroğlu da tam anlamıyla bir destan kahramanıdır. Aşağıda çeşitli kaynaklardan hareketle, Köroğlu’nun olağanüstü özellikleri incelenmiştir:

M. H. Tehmasib’in *Koroğlu* (Bakı 1975) adlı eserinde, bazı benzetme un-

surlarıyla Köroğlu’nun kuvveti tasvir edilmektedir. Köroğlu’nun, Anadolu anlatmalarında olduğu gibi 15-16 yaşlarında kahramanlık gösterdiği belirtilmektedir. Daha önce de değinildiği gibi 15-16 yaşlarında kahramanlık gösterme, sadece bu destanın değil diğer Türk destanlarının da değişmez motiflerindedir.

“Rövşen Rüstem kimi igid, yeniyetme bir oğlan idi. On beş on altı yaşı ya ola, ya olmaya idi. Amma ele güçlü, ele güvvetli idi ki, ağacın budağından yapışsa kökünden çiharar, öküzün buynuzundan yapışsa yerinden dik galdırdı.” (Tehmasib 1975: 7).

Âşık Murat Çobanoğlu, *Cünun ile Dertli Sultan Hikâyesi*’nde Köroğlu’nun bazı meziyetlerinden bahseder ki; bunlar bir destan kahramanında bulunması gereken özelliklerdir.

“Köroğlu’nun adeti idi. Kahveyi fincanla değil cezveyle içerdi. Kahveden sonra durukkasını çıkarır tütününü basar. Üçüncüsü ise düşmanı kalkınca onun yerine otururdu” (Durbilmez 1993: 458).

Köroğlu çok iştahlı ve oburdur. Tek başına dokuz okka rakı içer, bir koyun ve bir batman pirinçten yapılmış pilavı yer.

“Ziyafette ne şaraba doyar, ne yemeğe. Onu mutfağa gönderirler. Aşçıbaşı bu obur adama aksilik eder, lakin cezasını bulur.” (Boratav 1984: 37-38).

Köroğlu’nun gürlmesi de çok heybetlidir. Hulufu rivayetinde Demircioğlu’nu kaçırın Köroğlu, kimliğini gizleyerek ona kendisini sorar:

“Bahis Köroğlu’ndan açılınca sorar: “Ya Köroğlu arkamızdan gelse ne yaparsın?”

Demircioğlu da:

“Köroğlu’nun hiçbir şeyinden korkmam, yalnız gürlmesi çok dehşetli imiş; ondan yılarım.” der (Boratav 1984: 36).

1938 yılında Ahıska'nın Yengi Köyü'nde doğan ve şu anda Bursa'da ikamet eden Seyfettin Mehralioğlu'na göre Köroğlu iri yarı, ağır bir adamdır:

"Köroğlu ata binmeğe korkuyor gibi yapmış. Bir adam gelip ata bindirmek istiyor, toprağa batmış. Köroğlu ağır adammış. Kırk batman gelirmiş. Adam korkup geri çekilmiş. Köroğlu ata binip sürmüş." (Önal 2009: 61).

"Bir sene daha baktı çocuk. At dört yaşına girdi, oğlan on beş yaşına. Bu Ali'den bir bıyık çıktı, Allah vergisi. "Ha babam" deyip de bir kıvırdığı zaman, kulağına üç kere doluyor; uçları da camız boynuzu gibi dikeliyor. Kavgada, döğüşte kimse yenemiyor oğlanı. Acayib vuruşuyor, cirit oyunlarında, güreşlerde, koşularda, çok acayib vuruşuyor derken, "Uruşan Ali" oldu adı. Çocuk bir sene daha baktı. At dört yaşına girdi." (Hekimoğlu 1996: 6).

Köroğlu, sözünün eri dürüst bir kahramandır. Nitekim, Kiziroğlu Mustafa Bey Kolu'nun değişik anlatmalarında Mustafa Bey'e yenildiğini eşi Nigâr'a söylemekten çekinmez. Köroğlu'nun yiğitçe davranışı, Kiziroğlu'nun koçaklarıyla birlikte ona katılmasına sebep olmuştur (Boratav 1984: 26).

Köroğlu aynı zamanda haram yemeyen, elde ettiklerini tüm keleşleriyle paylaşan bir kahramandır.

"Ama her ne kadar Köroğlu gızı tuttu, atın terkine aldısı Köroğlu'nun ahlakı oyudu. Gatiyyen gızın yüzüne bahmazdı yani. Bir rivayet de diyiller ki Köroğlu demiş ki, ben gırh sene haramılıh yaptım. Gırh tike haram yemedim. Bunun sebebi şöyle ki: Ne yapsa arhadaşlarının bölardı. Ne yapsa arhadaşlarının gonferansınan olardı. Onun için nerden bele gadın gız getirse de gene meclisinnen oturardı. Kime layıhsa ona verardı. Böyle gendisi böğün o gızı getirim. Efendim

gızın yanına getsin. Ona efendim çapınnıh yapsın. Öyle şey yoh Köroğlu'nda. Gatiyyen yoh. Hakıgi yiğitdi." (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 884).

Köroğlu adına bağlanan veya konusu Köroğlu olan şiirlerde de onun özellikleri işlenmektedir. Bu şiirler İsmail Görkem tarafından incelenmiş ve Köroğlu hakkında bazı tespitlerde bulunmuştur. Bunlar, Anadolu ve Azerbaycan sahasındaki şiirlerden hareketle ortaya konulan tespitlerdir:

"Köroğlu'nun hayatı dağlarda geçmiştir. Çok tetik duran bir kişidir." "Esen rüzgârdan bile hile sezer" "Savaşlarda demir kazma ile düşmanların başını ezer" (Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul 1984, 216/3). "Savaş meydanlarında nârasından meydan gümbür gümbür lenir" (Pertev Naili Boratav-Halil Vedat Fıratlı, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi, Ankara 1943, 241/6). "Köroğlu'nun elinden dağlar taşlar bile usanmıştır. O, 'kurt avazlı' ve 'kaplan sesli' (Cahit Öztelli, Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu, İstanbul 1984, 55/3)dir." "Kılıcını çektiği zaman gözleri kamaştırır (Cahit Öztelli, Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu, İstanbul 1984, 59/3), ölümden hiç korkmaz; hırs ve kıninden gözleri kan dolmuştur (M. Fuad Köprülü, Türk Saz Şairleri I, Ankara 1964, 94/1)." "Gönlü şahin gibi yükseklerde uçar; savaşta kaplan gibi kanlar saçar (Türk Saz Şairleri I, Ankara 1964, 95/5)." "Narasından değil düşmanlar, arslan ve kaplan bile korkularından altlarına işerler (Türk Saz Şairleri I, Ankara 1964, 97/4)." "Sazını elinden hiç düşürmez; bazen eline sazını alıp koçaklarına türküler söylediği olur (Türk Saz Şairleri I, Ankara 1964, 98/1)." "Feleğin ardı sıra yetmeyi ve muhabbet gülünü "dermeyi" arzulamaktadır (Saim Sakaoğlu-Ali Berat Alptekin, Esmâ Şimşek, 3. Cilt) şiirler M. H. Tehmasib'in Köroğlu

Dastanı'ndan alınmıştır. AA, 2/2). "Köroğlu koçaklarına fakir fukarayı incitmeleri lüzumunu sıkı sıkıya tembih eder. (Cahit Öztelli, Köroğlu, Dadaloğlu, Küroğlu, İstanbul 1984, 42/2)."

"Bir şiirinde kendisini şöyle tanıtır:
Hemen Mevlâ ile sana dayandım
Arkam sensin, kalam sensin dağlar hey

Yoktur senden gayrı kolum khandım

Arkam sensin, kalam sensin dağlar hey" (Türk Saz Şairleri I, Ankara 1964, 100/6) (Görkem 1986: 20).

Âşık Şevki Halıcı ise tüm bu özelliklere ek olarak Köroğlu'na yeni bir elbise daha biçmiştir. Anlatıcı, muhtemelen Kadiri Tarikatı ve özelliklerini bildiğinden; Köroğlu'nun Kadiri olduğunu belirtmektedir. Buna bağlı olarak Köroğlu'nun içki içmediğini de vurgular:

"Köroğlu'nun bir tarafı da budur ki, Abdulgadir Geylani'nin Gadiri tarikatına mensupdu. Yani o adam tarikat ehlidi. Bazı kimseler söyler ki, Köroğlu rahu içermiş, şarap içermiş. Asla öyle bir şey Köroğlu'nda yohumuş, öyle derler." (Türkmen-Cemiloğlu 2009: 821).

8.2. Köroğlu'nun İdeolojisi

Halk anlatmalarına göre Köroğlu'nun ideolojisi şu ilkeler üzerine kuruludur:

"Fakiri, fukarayı incitmeme"

"Zenginden alıp fakirlere dağıtma"

"Bezirgânların mallarını Köroğlu arşını ile dağıtma"

"Çiftçilerin hamisi olma"

"Gariplere yardım etme"

Aynı düşüncenin izleri, Kahramanmaraş anlatmasında Deli Yusufun oğluna verdiği şu öğütlerde kendisini hissettirmektedir:

"1. Irz düşmanı olmayacaksın.

2. Zenginden insaflı olarak alacağını ve fukaraya dağıtacaksın.

3. Haksız yere kan dökmeyeceksin.

4. Zayıf ve hasta olanlara her zaman yardım edeceksin.

5. Kuvveti senden aşağı olanlarla boy ölçüşmeye kalkmayacaksın." (Arsunar 1963: 27).

Köroğlu'nun ideolojisi hususunda anlatıcılar farklı görüşlere sahiptir. Hikâye/destan anlatıcılarının Köroğlu'na biçtikleri sosyal isyancı (ezilenlerin koruyucusu) tipi, kendi düşüncelerinin ürünüdür. Aslında Köroğlu anlatıldığı ortamların ihtiyacına göre şekillenmiş bir destan kahramanıdır. Bu nedenle Anadolu anlatmalarında Osmanlı'nın zalim paşalarına karşı mücadele eden bir Celâlî reisi, Azerbaycan anlatmalarında ise bir Babek isyancısıdır. Bu durum destan mantığı içerisinde değerlendirildiğinde bir anlam kazanmaktadır. Destanın anlatıldığı coğrafyada yaşanan olaylar, destanın oluş ve çekirdek aşamalarında anlatıya girmiştir.

Bu bağlamda Köroğlu'nun ne bir tarikatla, ne de 20. yüzyılda ortaya çıkan ideolojik fikirlerle alakası olmuştur. O ne Âşık Şevki Halıcı'nın, ne de Ali Özturan'ın anlattığı tiptir. Bu durum anlatıcıların, Köroğlu'nu kendilerini yakın hissettikleri ideolojilerle şekillendirmeye çalışmalarıyla açıklanabilir. Aynı şeyi Jirmunskiy, Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz ve B. A. Karriyev'in görüşleri için de söyleyebiliriz. Köroğlu ne "ütopik Çamlıbel ülkesinin ideal lideri ve zenginlerin düşmanı" ne de "yönetilen sınıfın" temsilcisidir.

8.3. Eşkıya veya Han Olarak Köroğlu

Köroğlu bazı batı anlatmalarında bir eşkıya olarak karşımıza çıkar. Ancak Türk destan geleneğinin bir devamı olarak han veya bey olma arzusu bazı metinlere yansımıştır. Köroğlu'nun günün birinde kral olacağı düşüncesi, eski bir

geleneğin ifade edilmesinden başka bir şey olmasa gerektir.

Erzurum Paşası Hasan Paşa'nın Köroğlu tarafından öldürülmesinden sonra, Osmanlı, İran, Turan hanları ve beyleri "Köroğlu bir gün kral olacak" diye telaşa düşerler (Boratav 1984: 37).

8.4. Köroğlu Saz Şairi midir?

Saz şairi Köroğlu hakkındaki ilk kayda, Evliya Çelebi Seyahatname'sinde rastlanmaktadır. Çelebi, çöğür çalan şairler arasında Köroğlu'nun adını da zikretmiştir (Çevik 1984 C. 5: 196). Âşık Köroğlu'na Âşık Ömer'in Şairnâmesi'nde de rastlanmaktadır. Ömer, şairnâmesinde "Köroğlu çalardı perdesizce saz" (Kaya 1990: 29) diyerek onun çaldığı saz hakkında bilgi vermiştir. Sun'î ise Tekerleme'sinde Köroğlu'nu yine sazıyla birlikte anmıştır: "Köroğlu çalardı çalardı sazı" (Kaya 1990: 44). Bir ordu şairi olan ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran üzerine yaptığı savaşla ilgili iki şiiri bulunan Âşık Köroğlu'nun 1585 yılında hayatta olduğu söylenilebilir (Sakaoğlu 1989: 127).

Bu bilgiler doğrultusunda ordu şairi Köroğlu ile destan kahramanı olan Köroğlu'nun aynı kişiler olmadığını söyleyebiliriz. İki şahsiyet arasındaki ilişki ad benzerliğinden ibarettir.

8.5. Köroğlu Niçin Kıyafet Değiştirir?

Anlatılarda Köroğlu, her zaman darda kalan keleşlerinin (delilerinin, koçaklarının, batırlarının, yiğitlerinin) imdadına yetişir ve onları düşmanlarının elinden kurtarır. Koçaklarını kurtarıırken karşısındaki gücün kendisinden üstün olduğunu gördüğünde, düşmanlarını aldatmak için çeşitli kıyafetlere girer.

Nedim Bakırcı (2009) tarafından hazırlanan bir bildiriye Köroğlu'nun hangi kıyafetlere girdiği ve niçin kıyafet değiştirmek zorunda kaldığı 16 başlık altında değerlendirilmiştir:

"Köroğlu, bir şey öğrenmek için kıyafet değiştirir.

Köroğlu, derviş kılığına girerek hakkında yazılan fermanları toplar

Köroğlu, derviş kılığına girerek Afganistan hükümdarının torunu Esebalî'yi kaçıtır.

Köroğlu, derviş kılığına girerek Döne Hatun ve Telli Nigâr'ı aramaya gider.

Köroğlu, derviş kılığına girerek esir olan koçakları hakkında bilgi toplar.

Köroğlu, derviş kılığına girerek Cihanşah'a esir düşen oğlu Hüseyin'i kurtarır.

Köroğlu, derviş kılığına girerek Bolu Beyi'nden Kırat'ı kaçıtır.

Köroğlu, deli-derviş kılığına girerek Köse Kenan ve Hasan Beyi esaretten kurtarır.

Köroğlu, bezirgân kılığına girerek Gürcistan'daki yedi deliyi getirir.

Köroğlu, sağdıç kılığına girerek Şemsinur ve kırk kızın yanına gider.

Köroğlu, âşık kılığına girerek keleşleri Kocabey ve Ayvaz'ı kurtarmaya gider.

Köroğlu, dilenci kılığına girerek Kırat'ın saklandığı yere kadar girer.

Köroğlu, tabip kılığına girerek Kırat'ı saklandığı yerden kurtarır.

Köroğlu, seyis kılığına girerek Kırat'ı saklandığı yerden kurtarır.

Köroğlu, dua ile kıyafet değiştirir.

Köroğlu, Kürt kılığına girerek Ayvaz'ı kaçıtır." (Bakırcı 2009).

9. Köroğlu'nun Ölümü

Köroğlu, anlatılarda abıhayat içtiği için ölümsüzlüğe kavuşmuş ve sonunda kırklara karışmıştır. O, bazı anlatılara göre Erzurum'da kaybolmuştur. Bazı anlatılarda ise atını Kızılırmak'a sürmüş ve bir daha görülmemiştir.

"Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar bütün Türk dünyasında bilinen Köroğlu'nun son durağı Kızılırmak olmuştur. Avanos ve çevresi halkı buna böyle inanmaktadır. Köroğlu, haksızlı-

ğın, adaletsizliğin, zulmün karşısında halkın yanında olarak, *Bolu Beyi'nin karşısına çıkmış, uzun süre savaş vermiştir. Hayatının son günlerine geldiğine inanan Köroğlu, yanındaki kızanlarını "Koca Hasan'ı, Demircioğlu'nu, Köse Kenan'ı, Ayvaz'ı evlendirmiştir. Ürgüp önünde Avanos'a bakan tepede kuzu çevirip, yanındaki birkaç arkadaşıyla kadeh döndürmekte iken koca bir ordunun, kendisine doğru gelmekte olduğunu görür. Bu aslında zalim Bolu Beyi'ne karşı haklı mücadelesini duyan ve sevinen Osmanlı Sultanı'nın kendisine, saraya güvey etmesi için gönderdiği ordudur. Köroğlu askerlerin kendisini yakalamaya, asmaya geldiklerini zannederek, atını mahmuzlamış, Kızılırmak'a doğru sürmüştür. Kızılırmak'ın akışının tersi istikametine atını süren Köroğlu, Kıratı ile birlikte suların derinliğinde kaybolup gitmiştir. Yılın belirli günlerinde ay aydınlığında bazen su yüzüne çıkmakta, "yıkılası dünyanın" kendi arzu ettiği şekle girmediğini gördüğünden yeniden sulara dalmaktadır. Köroğlu'nun ırmakta kıratını şahlandırdığını gözleriyle görenler çokcadır." (2004 yılında Esra Pilav'dan yapılan derleme. Nevşehir ilinin Avonos ilçesinden olan Pilav, o yıllarda 21 yaşındadır ve yüksek okul mezunudur).*

Bazı anlatmalarda Köroğlu, Şehnâme kahramanı Rüstem'in torunu ile karşılaştırılır ve onunla üç gün üç gece güreş tutar. Güreşin sonucunda yenilemezler. Ancak aldıkları yaraların etkisiyle hem Rüstem'in torunu, hem de Köroğlu ölür (Boratav 1984: 44).

Chodzko anlatmasının sonunda Köroğlu ihtiyarladığını anlayınca delilerini yanına çağırır ve yerine Ivaz'ı bırakır. Kazlı Göl civarına geldiğinde yönünü Çamlıbel'e dönerek bir şiir okur ve onlardan ayrılır. Yolda Şah Oğlu Şah Abbas'ın köleleri (İlyas Han, Behram Han) tarafından yakalanan Köroğlu'nun

başı kesilerek şaha takdim edilir. Bu sırada Şah'ın eteğine "bir damla kan" damlar. Şah: "Bu masum kanıdır." diyerek, Köroğlu'nun mertçe öldürülmediğini belirtir. Bunun üzerine Çamlıbel'den üç deli çağırır. Gerçeği öğrenince de üzüntüsünü gizleyemez ve Çamlıbel'den gelenlerle birlikte ağıt yakar (Boratav 1984: 28).

Behçet Mahir anlatmasında Köroğlu, tüfeğin icat edilmesi ve Osmanlı padişahı III. Murat'ın da emriyle keleşlerini dağıtır. Yalnız kalan Köroğlu, daha sonra kırklara karışır. Onu kırkların içinde keleşlerinden Lezgi Ahmet görür (Kaplan-Akalin-Bali 1973: 585-587). Burada anlatıcı Köroğlu'nu öldürmemek ve kırklara karıştırmak suretiyle, bulunduğu konumdan daha üst bir konuma yükseltmiştir.

Ümit Kaftancıoğlu, Köroğlu'nun seksen yaşında Ahılkelek'te öldüğü bilgisini vermektedir (Kaftancıoğlu 1979: XII).

Hacı Ali Özturan'a göre ise Köroğlu, yaşlılığında delikli demirin icat edilmesinden sonra Şam'a gider. Şam'da önce Benli Döne ölür ve Kırklar Dağı'nın eteğine gömülür. Köroğlu, oğlu Hasan'la birlikte ölen eşinin kabrini ziyaret eder ve sonra gurbetin yolunu tutar. Yolculuk sırasında Hasan önde, Köroğlu arkada gider. Bir süre sonra Hasan arkasına baktığında babasının kaybolduğunu görür. Köroğlu, ondan sonra da hiç görülmemiştir, yani kırklara karışmıştır (Özturan 2009: 357).

10. Köroğlu Anlatma Geleneği

Türkiye'de Köroğlu anlatma geleneği, Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgesi'nde canlı olarak yaşatılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Köroğlu anlatıcıları arasında *Erzurumlu Nalbant İshak (İshak Kemal), Gez Mahalleli Hafız Mithat, Meddah Behçet Mahir*, vb. ilk sırayı alır. Bunun yanı sıra Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan hemen hemen

her âşık, Köroğlu Destanı'nı az veya çok bilir. *Mevlüt İhsanî, Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova, Şevki Halıcı*, vb. Köroğlu Destanı'nı anlatan âşıklardan sadece birkaçıdır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde; âşık meclisleri Köroğlu ile başlar ve yine Köroğlu ile biter. Eğer meclisin başında ve sonunda Köroğlu'nun adı anılmazsa (ondan türkü veya şiir okunmazsa), Kırat'ın âşığın kayınvalidesinin kapısında sabaha kadar kişneyeceğine inanılır.

Kahramanmaraş yöresinde ise Köroğlu Destanı'nı anlatılanlar arasında Hamza Küçükürtül, Ökkeş Bilal (Fırıldak Ökkeş), Hancı Ökkeş, Nuh Osman (Suboşaltan), Hacı Demirci, vb. sayılabilir. Bu hususta Türkiye'de yeni yayımlanan *Maraş Ağzı Köroğlu* (2009) adlı kitapta destanın anlatıldığı çevre ve dinleyici kesimi hakkında açıklayıcı bilgiler yer almaktadır:

“Ökkeş Bilal içmelerde, ılıcalarda, ramazan akşamlarında kahvelerde Köroğlu'nu anlatır, en heyecanlı yerinde şapkasını dolaştırarak izleyicilerden 25 kuruş, 50 kuruş para toplarmış. O kadar sürükleyici anlatırmış ki izleyicileri sanki büyülemiş. Yılın birinde Elbistan içmesinde Köroğlu'nu anlatıyormuş... Elbistan ağalarından biri kendisini hikâyeye o kadar kaptırmış ki, çocukları gidelim diyormuş. Kendisi Köroğlu'nun zindandan çıkmasını bekliyormuş. Ökkeş Bilal Köroğlu'nu bir türlü zindandan çıkarmıyormuş, çünkü şapkayı dolaştırdığında iyi para toplanıyormuş. Bu nedenle de uzattıkça uzatıyormuş. Sonunda ağanın sabrı taşmış. Erkenden kahveye varıp en öne oturmuş. Fırıldak Ökkeş gelip masanın üzerine atılan sandalyesine kurulunca ağa Ökkeş'e 50 lira vermiş. Herkesin yirmi beş kuruş, elli kuruş verdiği bir zamanda eli tüfekli elli lira o kadar büyük para ki... Ağa belinden silahını çıkardıktan sonra:

“Ökkeş! Ökkeş! Şu parayı al, amma bugün Köroğlu'nu zindandan çıkarmaz-

san... deyip küfrü basmış.” (Özturan 2009: 17-18).

Çukurova yöresinde ise Köroğlu anlatma geleneği devam etmektedir. Günümüzdeki en önemli anlatıcıları arasında *Mehmet Demirci* ve *Yusuf Sıra* ilk sırada yer almaktadır.

Sonuç

Tüm bu bilgiler ışığında Köroğlu'nun aslında “yaşayan bir kahraman” değil, bir “anlatı kahramanı” olduğunu söyleyebiliriz. Bir anlatı nasıl tarihî gerçekliği bire bir yansıtmazsa, anlatı kahramanı da tarihî bir kişilik olamaz. Köroğlu'nun şahsında tarihî bir kişilik gören ve onu gerçek bir şahıs olarak değerlendiren araştırmacıları bu düşünceye sevk eden, destanda anlatılanları gerçek olarak kabul etmeleridir. Bu tutum ise yıllarca Türk halkbilimi araştırmalarında kullanılan Tarihî-Coğrafi Fin yöntemiyle alakalıdır. Yöntemin bir anlatının ur-formunu tespit etmeye çalışması bağlamında, onu bir ana mekâna bağlaması, anlatıldığı diğer yerlere buradan yayıldığı görüşünü benimsemesi ve metnin icra edildiği bağlamı göz önüne almadan metni değerlendirmeye çalışması bu düşüncenin oluşmasında başlıca etkindir.

Aslında her anlatıcı kendi kahramanını ve kahramanın şahsında -coğrafyaya bağlı olarak- olaylarını yaratmıştır. Anlatıcı destanı sosyal çevresine uydurarak anlattığı için, destandaki yer ve şahıs adlarıyla, olaylar değişiklik göstermektedir. Her anlatıcı destanı bildiği coğrafyaya oturtmuş bu bağlamda o coğrafya ve coğrafyada gelişen olaylar anlatıda yerini almıştır. Tüm bunlardan hareketle Köroğlu'nun tıpkı bir Oğuz Kağan veya Manas gibi anlatıcıların sözel belleklerinde yaşattıkları bir destan kahramanı olduğunu söyleyebiliriz.

Nitekim Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan, Ziya Gökalp, M. Fahrettin Kırzioğlu, Evvelbek Konratbayev, Dur-

sun Yıldırım, Fikret Türkmen ve Metin Ekici gibi araştırmacılar Köroğlu Destanı ve onun birinci derecedeki kahramanına daha bilimsel bir metotla yaklaşmışlar ve onu bir anlatı kahramanı olarak görmüşlerdir. Axel Olrik'in "adapte olma" teorisi'nde de belirtildiği gibi Köroğlu, Orta Asya bozkırlarından (Türkmenistan-Kazakistan) Hazar Denizi'nin batısına geçtiğinde -yeni coğrafyaya adepte olarak- kültür değerlerinden bazılarını alırken, bazılarını da unuttu. Bunun en bariz örneği Köroğlu kollarında karşımıza çıkmaktadır. *Bolu Beyi, Hasan Paşa-Silistre, Bağdat Turna Teli*, vb. kollar Anadolu ve Azerbaycan'da bilinir-ken Orta Asya'da bilinmemektedir.

KAYNAKLAR

- ALPTEKİN, Ali Berat (1986), "Köroğlu'nun Zuhuru ve Onun Bingöl ile Münasebeti", *Erciyes*, 9 (108), 14-17.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1991), "Azerbaycan'da Halk Hikâyelerinin Efsaneleşmiş Şekilleri Var mıdır?", *Erciyes*, 14 (165), 9-12.
- ALPTEKİN, Ali Berat (1999), *Kirmanşah Hikâyesi*, Ankara: Akçağ Yay.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2005), *Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*, Ankara: Akçağ Yay.
- ALTUN, Işıl (2007), *Âşık Mevlüt İhsanî'nin Aşk Konulu Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Doğukütüphanesi Yay.
- ARSUNAR, Ferruh (1963), *Köroğlu*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- BAKIRCI, Nedim (2009), "Köroğlu Destanlarında Köroğlu ve Binitinin Kıyafet (Şekil) Değiştirmesi", *I. Uluslararası Köroğlu Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu*, 16-17-18 Ekim Bolu (yayımlanmamış bildiri).
- BAŞGÖZ, İlhan (1986), "Köroğlu Düzeni", *Folklor Yazıları*, İstanbul, 176-180.
- BAYAZ, Hüseyin (1981), *Köroğlu Antep Rivayeti*, İstanbul: Karacan Yay.
- BORATAV, Pertev Naili (1984), *Köroğlu Destanı*, İstanbul: Adam Yay.
- BORATAV, Pertev Naili (2002), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara: Tarih Vakfı Yay.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2005), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ Yay.
- DURBİLMEZ, Bayram (1993), *Karşı Âşık Murat Çobanoğlu (Hayatı-Sanatı ve Eserleri)*, Kayseri (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- EKİCİ, Metin (2004), *Türk Dünyasında Köroğlu*, Ankara: Akçağ Yay.
- Evliya Çelebi (hızl. Mümin Çevik) (1984), *Seyahatnâme 5*, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- GÖKFİDAN, Suna (1991), *Osmaniye'den Derlenmiş Efsane ve Masallar*, Elâzığ (Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi).
- GÖRKEM, İsmail (1986), "Köroğlu'nun Şiirlerinde Kahramanlık Unsurları", *Erciyes*, 9 (108), 18-22.
- HEKİMOĞLU, Güzide (1996), *Kadirli'den Derlenmiş Halk Hikâyeleri*, Sivas (Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi).
- İÇEL, Hatice (2010), *Köroğlu'nun Bolu Beyi Kolu Üzerine Bir İnceleme*, Konya: Kömen yay.
- KAFTANCIĞOLU, Ümit (1979), *Köroğlu Kol Destanları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- KAPLAN, Mehmet-Mehmet Akalın-Muhan Bali (1973), *Köroğlu Destanı*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- KAYA, Doğan (1990), *Şairnâmeler*, Ankara: Salkım Söğüt Yay.
- KOÇAK, Sevgi (1996), "Köroğlu'nun Erzincan Varyantı", *Erciyes*, 19 (227), 28-30.
- KORKMAZ, M. Kürşat (2003), *Çukurovalı Mehmet Demirci (Köroğlu'nin Hikâye Anlatıcılığı Üzerine Bir Araştırma*, Elâzığ (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Köroğlu Semineri Bildirileri* (1983), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- OĞUZ, Ocal (2010), "Sözel Belleğin Tarihe Tanıklığı ve Âşıkların İnanılan Biyografileri", *Millî Folklor*, 22 (87), 5-12.
- ÖNAL, Ülkü (2008), *Ahıska Masalları ve Hikâyeleri*, Ankara: Meneviş Yay.
- ÖZTURAN, Hacı Ali (2009), *Maraş Ağzı Köroğlu*, Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı Yay.
- SAKAOĞLU, Saim (1989), "16. Yüzyılda Türk Saz Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III*, (445-450), Ankara: TDK yay., 115-250.
- SAKAOĞLU, Saim (2003), *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara: Akçağ Yay.
- SAKAOĞLU, Saim-Metin Ergun (1998), *Proben der Volksliteratur der Türkischen Stamme VIII*, Ankara: TDK Yay.
- SÜMER, Faruk (1997), *Türk Cumhuriyetlerini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi.
- TANYU, Hikmet (1987), *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- TEHMASİB, M. H (1975), *Köroğlu*, Bakı: Gençlik Yay.
- TÜRKMEN Fikret-Mustafa Cemiloğlu (2009), *Âşık Şevki Halıcı'dan Derlenen Halk Hikâyeleri*, Ankara: TDK Yay.